

מיתת משה

מים ראשונים: מי לא שלח ידו בנושא הנכבד של מות משה וסירובו המוחלט של הקב"ה לתחינתו להיכנס לארץ, מי לא התבשם מהמדרשים המרגשים שנקשרו לנושא נכבד זה. רבים וטובים כבר עסקו בו לפנינו, ועוד יעסקו אחרינו, וחיידשו ויחדשו כל מה שניתן לדרוש ולהאיר בו. ראו למשל ספרו של [יעקב בלידשטיין: עצב נבו: מיתת משה במדרשי חז"ל](#) שמקיף את הנושא מכל עבר. ואף אנו שלחנו בו מקצת יד בדברינו [כי לא תעבור את הירדן הזה](#) ובדברינו [אין המלך נכנס כהדיוט בפרשה זו](#) (ובדפים אחרים). ראו גם דברינו [מדרש פטירת משה](#) בפרשת וזאת הברכה. הפעם ניתן למדרש אחד לדבר ברצף ולהתרשם מקריאתו הרצופה כיצירה ספרותית. וגם אם לא נעמוד בפיתוי ונשלח ידינו בהערות שוליים פה ושם, ייטיב לעשות הקורא אם יקרא את המדרש בשלימותו ואל ייתן למים אשר מתחת לרקיע (מתחת לקו) לפגום בזרם המים אשר מעל לרקיע (מעל לקו) – הם "מים רבים אדירים משברי ים" - קולו הצלול של המדרש נטו.

וַיִּתְעַבֵּר ה' בִּי לְמַעַנְכֶם וְלֹא שָׁמַע אֵלַי וַיֹּאמֶר ה' אֵלַי רַבְלֶךָ אֶלְתוֹסֶף דָּבַר אֵלַי עוֹד בְּדַבְרֵי הַזֶּה: (דברים ג כו).¹

מדרש תנחומא (בובר) פרשת ואתחנן סימן 2

"רב לך אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה" (דברים ג כו). זה שאמר איוב: "אם יעלה לשמים שיאו וראשו לעב יגיע" (איוב כ ו), כנגד מי אמר המקרא הזה? לא אמרו אלא כנגד יום המיתה, שאפילו אדם יעלה לשמים ויעשה לו כנפים כעוף, כיון שיגיע קיצו למות, נשתברו כנפיו ונופל ... וכן אמר דוד: "תצא רוחו ישוב לאדמתו" (תהלים קמו ד). "אם יעלה לשמים שיאו" - זה משה שעלה לרקיע ודשו רגליו ערפל, והיה כמלאכי השרת, ודיבר עמו פנים בפנים, וקיבל את התורה מידו. כיון שהגיע קיצו למות, אמר לו: "הן קרבו ימך למות" (דברים לא יד).³ אמר לפניו: ריבונו של עולם, לשוא דשו רגלי ערפל, לשוא רצתי לפני בניך כסוס - סופי רימה ותולעה! אמר ר' אבהו: למה הדבר דומה? לאחד מגדולי מלכות, שמצא סייף אחד הנדף, שאין כמותו בעולם, ואמר: אין זה ראוי אלא למלך. מה עשה? הביאו דורון למלך. אמר המלך: חתכו את ראשו בו. אף כך אמר משה לפני הקב"ה: בדבר שקילסתיך ואמרת: "הן לה' אלהיך השמים ושמי השמים" (דברים י יד), בו בלשון אתה גוזר עלי מיתה ואומר: "הן קרבו ימך למות" (דברים לא יד)?⁴

אמר לו: כבר קנסתי מיתה על אדם הראשון. אמר לפניו: ריבונו של עולם, אדם הראשון היה ראוי למות, מצוה קלה צוית אותו ועבר עליה. ואני לא אמות!⁵ אמר לו: הרי אברהם שקידש את שמי בעולם ומת. אמר לפניו:

¹ וההמשך שם: "עלה ראש הפסגה ושא עיניו ימה וצפנה ותימנה ומזרחה וראה בעיניו כי לא תעבר את הירדן הזה". כך מספר משה לדור הבנים את מה שאירע "בעת ההיא" בנינו נגזר עליו שלא ייכנס איתם לארץ. נעבור עוד מספר פרשיות רב עד שנגיע אל סוף הספר שם נקרא על מותו של משה, ככתוב בתחילת פרק לד: "ויעל משה מערבת מואב אל הר נבו ראש הפסגה אשר על פני ירחו ויראהו ה' את כל הארץ את הגלעד עד דן: ... ויאמר ה' אליו זאת הארץ אשר נשבעתי לאבותי לאברהם ליצחק וליעקב לאמר לזרעך אתננה לך ויראתיך בעיניך ושמך לא תעבר: וימת שם משה עבד ה' בארץ מואב על פי ה': ויקברו אתו בני בארץ מואב מול בית פעור ולא ידע איש את קברתו עד היום הזה". האם הקדמנו את המאוחר? התשובה היא שהמדרש הוא שהקדים לדרוש בפרשתנו על מותו של משה על בסיס המילים הבוטות: "רב לך אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה" ואנחנו בעקבותיו. נראה שיש כאן כוונת מכוון 'לעטוף' את ספר דברים – הם דברי משה, משני עבריו בפטירתו של משה. האם האריך משה בדברים כי להשהות את מותו (ראו על דוד וחכמים שלא פסקו מדברי תורה ומלאך המוות לא יכול להם). או שמא זהו שבחו של משה שלא הרפה לרגע מלהעביר את כל דבריו ומשנתו לעם, כאשר מותו הצפוי עומד כל העת ברקע. כך או כך, עפי' חשבון סדר עולם רבה (פרק י) כל ספר דברים מתרכז בשלושים ושישה ימים מראש חודש שבט עד פטירתו של משה בז' באדר.

² מדרש זה מופיע כמעט מילה במילה גם בדברים רבה (ליברמן) פרשת ואתחנן ואפשר שהוא המקור. החלוקה לפיסקות אינה במקורות והיא שלנו ובאחריותנו.

³ ראו מדרש תנאים לדברים פרק ג פסוק כג: "תחנונים ידבר רש ועשיר יענה עזות (משלי יח כג) - זה משה שמתחילה היו דבריו עזים שכן הוא אומר: ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך (שמות ה כג), ואומר: שלח נא ביד תשלח (שם ד יג), ואומר: אם כמות כל האדם ימותו אלה לא ה' שלחני (במדבר טז טז). בזמן שהיה אומר הדברים הללו נאמר עליו: ועשיר יענה עזות, וכשהגיע זמנו להיפטר מן העולם, נאמר עליו: תחנונים ידבר רש - שהתחיל מתחנן פרש הזה. מניין? ממה שקרינו בענין: ואתחנן אל ה'."

⁴ נראה שאין זו רק השוואה של המילה "הן", אלא גם "השמים ושמי השמים" שבהם שיבח משה את הקב"ה ועכשיו הוא גוזר עליו שרוחו תסתלק לשמים וגופו ישוב לאדמה ממנה לוקח (בראשית ג יט). ראו הקטע הקודם במדרש: "אם יעלה לשמים שיאו - זה משה שעלה לרקיע ודשו רגליו ערפל, והיה כמלאכי השרת". ושם גם התשובה: "שאפילו אדם יעלה לשמים ויעשה לו כנפים כעוף, כיון שיגיע קיצו למות, נשתברו כנפיו ונופל ... וכן אמר דוד: תצא רוחו ישוב לאדמתו (תהלים קמו ד)".

⁵ אם מהקטעים הקודמים אפשר להבין שמשה אינו מבקש חיי נצח, רק עוד כמה ימים אן חודשים או שנות חסד, כפי שגם מופיע להלן: "אכנס לארץ ואהיה (אחיה) שם שתים ושלש שנים, ואחר כך אמות", כאן נראה שמשה קורא תיגר על עצם המיתה. כאילו הוא הגיע לדרגה כזו שחוקי הבריאה וגזירת הקב"ה על אדם הראשון: "עד שובך אל האדמה כי ממנה לקחת פי עפר אתה ואל עפר תשוב", לא חלים עליו! ראו במדרש ספרי דברים שלט פרשת האזינו שאפילו המלאכים תמהים מדוע נגזרה מיתה על משה ואהרון והתשובה שם היא מהפסוק (במדבר יט יד): "זאת התורה אשר יעשה ימך ביום הזה". ראו התערבות המלאכים לטובתו של משה שלא

ריבונו של עולם, הרי יצא ממנו ישמעאל שגזעו מכעיסין לפניך, שנאמר: "ישליו אהלים לשודדים ובטוחות למרגיזי אל לאשר הביא אלוה בידו" (איוב יב ו).⁶ אמר לו: הרי יצחק שפשט צוארו על גבי המזבח. אמר לפניו: מיצחק יצא עשו הרשע, שהחריב מקדשך ושרף היכלך! אמר לו: הרי יעקב שיצאו ממנו שנים עשר שבטים. אמר לפניו: יעקב לא עלה לרקיע ולא דשו רגליו בערפל ולא קיבל תורה מידך ולא דיבר עמך פנים אל פנים.⁷ אמר לו הקב"ה: "רב לך אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה!" אמר לפניו: שמא יאמרו הדורות אלמלא לא מצא במשה דברים רעים, לא היה מסלקו מן העולם. אמר לו: כבר כתבתי בתורתך: "ולא קם נביא עוד בישראל כמשה" (דברים לד ז). אמר לפניו: ריבונו של עולם, שמא יאמרו הבריות בקטנותי עשיתי רצונך, בזקנותי לא עשיתי רצונך! אמר לו: כבר כתבתי: "על אשר מעלתם בי וגו' ", "על אשר לא קדשתם אותי" (דברים לב נא).⁸

אמר לפניו: אם רצונך, אכנס לארץ ואהיה (אחיה?) שם שתים ושלש שנים, ואחר כך אמות. אמר לו: גזירה היא מלפני. אמר לו: אם לא אכנס בחיי, אכנס לאחר מותי. אמר לו: לא בחיך ולא במותך?⁹ אמר לפניו: ריבונו של עולם, כל הכעס הזה עלי למה? – "על אשר לא קדשתם אותי".¹⁰ אמר לפניו: עם כל הבריות אתה מתנהג במדת רחמים שנים ושלשה פעמים, שנאמר: "הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר" (איוב לג כט), ואני עון אחד נמצא בי, ואין אתה מוחל לי? א"ל הקב"ה: משה, הרי עשית ששה עונות, ולא גיליתי אחד מהם. בתחילה אמרת: "שלח נא ביד תשלח" (שמות ד יג), "ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה והצל לא הצלת את עמך" (שמות ה כג), "לא ה' שלחני" (במדבר טז כט), "ואם בריאה יבא ה' " (במדבר טז ל), "שמעו נא המורים" (במדבר כ י), "והנה קמתם תחת אבותיכם תרבות אנשים חטאים" (במדבר לב יד) - ואברהם יצחק ויעקב חטאים היו, שאמרת לבניהם כך? אמר לפניו: ממך למדתי, שאמרת: "מחנות החטאים" (במדבר יז ג). אמר לו: אני אמרתי: "בנפשותם" (שם), ולא "באבותם".¹¹

אמר לפניו: ריבונו של עולם, אני יחיד וישאל ששים ריבוא, הרבה פעמים חטאו לפניך, ובקשתי עליהם רחמים, ומחלת להם. על ששים ריבוא השגחת בשבילי, ועלי אין אתה משגיח?¹² אמר לו משה: אינו דומה גזירת ציבור לגזירת יחיד. ועוד, עד עכשיו היתה שעה מסורה בידך, ועכשיו אין שעה מסורה בידך. אמר לפניו: רבש"ע, עמוד מכסא דין, ושב על כסא רחמים עלי ולא אמות, ועוונותי יהיו נמחלות ביסורין שתביא בגופי, ואל תתנני בחבלו של מלאך המות, ואם אתה עושה כך אגיד שבחך לכל באי עולם, כשם שאמר דוד: "לא אמות כי אחיה ואספר

ימות גם בגמרא שבת נה ע"ב. עניין זה של ערבוב הכניסה לארץ עם הבקשה לא למות, דורש עיון רב, מה בעצם מבקש כאן משה, חיי נצח? נשמח לשמוע לקח משואבי המים בששון.

⁶ ראו גמרא בבלי סוכה נב ע"ב וכן ירושלמי תענית פרק ג הלכה ד שפסוק זה נדרש על הישמעאלים. אם זה בגלל האהלים, השודדים, מרגיזי אל או אלה שמביאים את אלוהיהם בידם. נראה לתארך דרשה זו לפני עליית האיסלאם.

⁷ עפ"י מדרש זה לא מהסס משה לציין את מעלותיו על פני האבות, אך במקומות רבים אחרים, במקרא ובמדרש, הוא נתלה ותולה בזכות האבות. וכשהקב"ה מציע לו: "הרף ממני ואשמידם ואעשה אותך לגוי גדול" (שמות לב ז), הוא מסרב ואומר: "ומה כסא של שלש רגלים אינו יכול לעמוד לפניך, כסא של רגל אחד על אחת כמה וכמה!". ראו דברינו [בין משה לאבות](#) בפרשת וארא. בכל המקרים האחרים, משה מתחנן בעד כלל ישראל, כאן משה עומד לבקש על נפשו, אולי זה ההבדל.

⁸ ראו דברינו ["כתב עוונתי"](#) בפרשת חוקת בהם הצגנו את ההבדל הגדול בין דוד ומשה לגבי גילוי החטא או כיוסיו: "שני פרנסים טובים עמדו להם לישראל, משה ודוד. משה אמר: יכתב סורחני, שנאמר: יען לא האמתם בי להקדישני. דוד אמר: אל יכתב סורחני, שנאמר: אשרי נשוי פשע כסוי חטאה. משל דמשה ודוד למה הדבר דומה? לשתי נשים שלקו בבית דין, אחת קלקלה ואחת אכלה גני שביעית, אמרה להן אותה שאכלה פגי שביעית: בבקשה מכם, הודיעו על מה היא לוקה, שלא יאמרו על מה שזו לוקה זו לוקה (יומא פו ע"ב)". ראו הרחבת נושא זה בדברינו [כיסוי החטא או גילוי](#) ביום כיפור וראו גם [יען לא האמתם בי](#) בפרשת חוקת.

⁹ גם עצמותיך משה, לא יובאו לקבורה בארץ ישראל! הוא משה שכאשר שכל ישראל טרחו בבית מצרים ובשאלת כלי הכסף והזהב, הוא טרח בהעלאת עצמות יוסף! הוא משה שלא זכה להשלים את המצווה שהחל בה ונקראת על שם אחרים. ראו דברינו [המתחיל במצווה הוא גומרה](#) בפרשת מטות.

¹⁰ תזכורת שנייה לחטא מי מריבה אחרי שמשה עצמו מבקש שיתגלה עוונות. ראו גם התשובה הלקונית בעמוד הקודם, אחרי הדין מול האבות: "רב לך אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה". מכל אלה, ומתשובות דומות של הקב"ה למשה שנראה להלן, נראה שבאמת אין זו הסיבה האמתית ואי כניסת משה לארץ, גם לתקופה קצרה של שנתיים שלוש ואח"כ ימות, גם לא כניסת עצמותיו, היא מסיבות אחרות, עליהן עמדנו בדברינו [כי לא תעבור את הירדן הזה](#). תשובת הרועה שהניח הצאן במדבר שנראה בסוף המדרש.

¹¹ ראו מדרש זה גם בדברינו [תרבות אנשים חטאים](#) בפרשת מטות השנה. פעמיים, במדרש, אומר הקב"ה למשה: "על אשר מעלתם בי וגו' ", "על אשר לא קדשתם אותי" – זהו חטאך ותו לא. אבל כשמה מתעקש, בא הקב"ה איתו בחשבון, חשבון שמסתבר מתחיל עוד בסירובו לשליחות בסנה. המדרש אמנם חסך כאן למשה את דבריו הקשים במתאוים – ראו דברינו [היד ה' תקצר](#) בפרשת בהעלותך, אך באמת השאלה היא מדוע המדרש מוסיף עוד ועוד חטאים למשה? ראו דברינו [הנמכת דמותו של משה](#) בדפים המיוחדים. ומה גם שהתשובה הפשוטה לסירובו של הקב"ה לבקשותיו של משה כבר ניתנה בהערה הקודמת.

¹² ראו איך משה מוכיח את בני ישראל: "אמר ר' שמואל בר יצחק: כיון שנטה משה למות ולא בקשו עליו רחמים שיכנס לארץ, כנס אותן והתחיל מוכיחן, אמר להם: אחד פדה שישים ריבוא בעגל ושישים ריבוא לא היו יכולין לפדות אדם אחד?!" (דברים רבה ז י). שם זה בין משה לבני ישראל ואילו כאן, בין משה והקב"ה.

מעשי יה" (תהלים קיח יז). אמר לו: "זה השער לה' צדיקים יבאו בו" (שם פסוק כ) - מכאן לצדיקים, ולכל הבריות מתוקן מות מימות עולם.¹³

כשראה משה שאין משגיחין עליו, הלך אצל שמים וארץ, ואמר להם: בקשו עלי רחמים. אמרו לו: עד שנבקש רחמים עליך, נבקש רחמים על עצמינו, שנאמר: "כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה" (ישעיה נא ו). הלך אצל חמה ולבנה, אמר להן: בקשו עלי רחמים. אמרו לו: עד שנבקש רחמים עליך, נבקש רחמים על עצמנו, שנאמר: "וחפרה הלבנה ובושה החמה" (ישעיה כד כג). הלך אצל כוכבים ומזלות, אמר להם: בקשו עלי רחמים. אמרו לו: עד שנבקש רחמים עליך, נבקש רחמים על עצמנו, שנאמר: "ונמקו כל צבא השמים ... וכל צבאם יבול" (ישעיהו לד ד). הלך אצל הרים וגבעות, אמר להם: בקשו עלי רחמים. אמרו לו: נבקש על עצמנו, שנאמר: "כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה" (ישעיהו נד ו).¹⁴ הלך אצל ים הגדול, אמר לו: בקש עלי רחמים. אמר לו הים: בן עמרם, מה היום מיומיים? הלא אתה בן עמרם שבאת עלי במטך והכיתני, וחילקתני לשנים עשר חלקים, ולא הייתי יכול לעמוד לפניך, מפני שכינה שהיתה מהלכת לימינך... ועכשיו מה עלתה לך? כיון שהזכיר לו הים מה שעשה בנערותו, צווח ואמר: "מי יתנני כירחי קדם" (איוב כט ב), בשעה שעמדתי עליך הייתי מלך בעולם, ועכשיו אני משתטח ואין משגיחין בי. מיד הלך לו אצל שר הפנים, אמר לו: בקש עלי רחמים שלא אמות. אמר לו: משה רבי, טורח זה למה? כך שמעתי מאחורי הפרגוד, שאין תפילתך נשמעת בדבר זה.¹⁵

הניח משה ידיו על ראשו והיה צועק ובוכה, ואמר: אצל מי אלך לבקש עלי רחמים? אמר ר' שמלאי: באותה שעה נתמלא הקב"ה עליו בעברה, שנאמר: "ויתעבר ה' ביי" (דברים ג כו), עד שפתח משה ואמר מקרא זה: "ויעבור ה' על פניו ויקרא ה' ה' אל רחום וחנן וגו'" (שמות לד ו), מיד נתקררה רוח הקודש.¹⁶ אמר לו הקב"ה למשה: משה, שתי שבועות נשבעתי: אחת שתמות, ואחת לאבד את ישראל. לבטל שתייהן אי אפשר, ואם תרצה אתה להחיות, יאבדו ישראל. אמר לפניו: ריבוננו של עולם, בעלילה אתה בא עלי! אתה תופש את החבל בשני ראשים! יאבד משה ואלף כמותו, ואל יאבד אחד מישראל.¹⁷ אמר לפניו: ריבוננו של עולם, רגלים שעלו לרקיע, ופנים שהקבילו פני שכינה, וידים שקיבלו תורה מידך, ילחכו עפר! ווי לכל הבריות, יאמרו ומה משה שעלה למרום, והיה כמלאכי השרת ודיבר עמו פנים בפנים, וקיבל תורה מידו, לא היתה לו תשובה להשיב לפני הקב"ה, בשר ודם שילך בלא תורה ובלא מצות על אחת כמה וכמה.¹⁸

אמר לו הקב"ה למשה: כל צער זה שאתה מצטער, למה? אמר: ריבוננו של עולם, מתיירא אני מחבלו של מלאך המות. אמר לו: איני מוסרך בידו. אמר לפניו: ריבוננו של עולם, יוכבד אמי שהקהו שיניה בשני בניה בחייה,

¹³ נטל כאן הדרשן חירות גדולה לעצמו, ולקח פסוק (ופרק) שכולו חיים המתאר את הצדיקים הבאים בשערי המקדש להודות ולהלל יה כאן בעולם הזה, והניח שער זה בפתחו של עולם האמת והצדיקים הזוכים להיכנס בו לחיי עולם. ראו הדרשות היפות על הפסוק בתהלים "כל הנשמה תהלל יה - על כל נשימה ונשימה. זה מה שמשה ביקש.

¹⁴ ראו מוטיב זה של מי שמבקש שהעולם סביבו יבקש עליו רחמים, אצל רבי אלעזר בן דוריא בגמרא בבא קמא יז ע"א. משה רבם של הנביאים ואלעזר בן דוריא "שלא הניח זונה אחת בעולם שלא בא עליה", באים בתחנונים דומים. למשה לא הועילו התחנונים להיכנס לארץ, ולבן דוריא הועילו בכיו ותחנוניו להיכנס לעולם הבא. ראו דברינו [אין לבריה כלום אצל בוראה](#) בפרשה זו. אבל ההשוואה שיותר נראית לנו היא עם המדרש בתחילת קהלת רבה: "שבעה הבלים שאמר קהלת כנגד שבעה ימי בראשית. בראשון: בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ (בראשית א א) - וכתוב: כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה (ישעיה נא ו). בשני: יהי רקיע - וכתוב: ונגולו כספר השמים וכל צבאם (ישעיהו לד ד) וכו'. ראו דברינו [הבל השבת](#) בפרשת בראשית. משה שמבקש לדחות אם לא לבטל את מותו, נענה מהעולם שסביבו שגם הוא, העולם כולו: השמים, הארץ, הגבעות וההרים, הם בני חלוף. אז מה תרצה מאיתנו משה? עד שנתפלל עליך שלא תמות, נתפלל על עצמו שסופנו לכלות ולהיעלם.

¹⁵ ראו "מאחורי הפרגוד" אצל אלישע בן אבויה: "כבר שמעתי מאחורי הפרגוד: שובו בנים שובבים - חוץ מאחר" (חגיגה טו ע"א). ועל שר הפנים ראו בתנחומא משפטים סימן יח שהוא המלאך שאינו נושא פנים שהן דוד והן משה לא אבו להימסר בידי. ממנו מבקש כעת משה שלא ימות ...

¹⁶ את סוד י"ג מידות למד משה מהקב"ה, עפ"י המדרש, עוד לפני חטא העגל ומעשה לוחות שניים כמתואר בפרשת כי תשא. כבר באמירה "אהיה אשר אהיה", שנמסרה למשה בתחילת שליחותו, טמון סוד כוחה של תפילת י"ג מדות. ראו שמות רבה (שנאן) ג ג. אבל תפילה זו היא לכפרת הציבור ונאמרת בציבור, לא ביחיד.

¹⁷ ראו קטע זה בדברים רבה פרשה ז סימן י: "שני דברים גזר הקב"ה: אחד על ישראל ואחד על משה. אחד על ישראל בשעה שעשו אותו מעשה ... הרף ממני ואשמידם. ואחד על משה בשעה שביקש משה ליכנס לארץ ישראל ... כי לא תעבור את הירדן הזה. ומשה ביקש מן הקב"ה לבטל את שתייהן ... אמר לו הקב"ה: משה, כבר בטלת את שלי וקיימתי את שלך. אני אמרתי ואשמידם ואתה אמרת סלח נא, ונתקיים שלך ... אם אעברה נא אתה מבקש לקיים, בטל סלח נא. ואם סלח נא אתה מבקש לקיים, בטל אעברה נא. כיון שמע משה רבינו כך אמר לפניו: רבש"ע ימות משה ומאה כיוצא בו ולא תינזק ציפורנו של אחד מהם". והביטוי "לתפוש את החבל בשני ראשים", מופיע כבר אצל אברהם בתפילתו על סדום. ראו בראשית רבה לט ו: "אם עולם אתה מבקש אין דין, ואם דין אתה מבקש אין עולם, ומה אתה תופש חבל בשני ראשים?", בדברינו [פרא בסיליוס נומוס אנרפוס](#) בפרשת וירא...

¹⁸ הטענה שהדרשן שם כאן בפי משה צריכה עיון. מה טוען כאן משה? מנסה להגן על כל מי שייפטר מהעולם בלא תורה ומצוות?

יקהו שיניה במיתתי. אמר לו: כך עלתה במחשבה, וכך מנהגו של עולם: דור דור ודורשיו, דור דור ופרנסיו, דור דור ומנהיגיו. עד עכשיו היה חלקך לשרת, ועכשיו הגיע חלקו של יהושע תלמידך לשרת.¹⁹ אמר לפניו: ריבונו של עולם, אם מפני יהושע אני מת, אלך ואהיה תלמידו. אמר לו: אם אתה רוצה לעשות כך, לך עשה. עמד משה והשכים לפתחו של יהושע, והיה יהושע יושב ודורש. ועמד משה וכפף קומתו, והניח ידו על פיו, ונתעלמו עיניו של יהושע ולא ראה אותו, כדי שיצטער וישלים עצמו [למיתה].²⁰ והלכו ישראל אצל פתחו של משה, ומצאוהו בפתחו של יהושע, והיה יהושע יושב ומשה עומד. אמרו לו ליהושע: מה עלתה לך שמשה רבינו עומד ואתה יושב? כיון שתלה עיניו וראהו, מיד קרע את בגדיו וצעק ובכה ואמר: רבי רבי, אבי אבי ואדני. אמרו ישראל למשה: משה רבינו למדנו תורה. אמר להן: אין לי רשות. אמרו לו: אין אנו מניחין אותך. יצתה בת קול ואמרה להם: למדו מן יהושע. קיבלו עליהן לישוב וללמוד מפי יהושע. ישב יהושע בראש ומשה מימינו ואלעזר ואיתמר משמאלו, ויושב ודורש בפני משה. אמר ר' שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן: בשעה שפתח יהושע ואמר: ברוך שבחר בצדיקים ובמשנתם, נטלו מסורות החכמה ממשה וניתנו ליהושע, ולא היה יודע משה מה היה יהושע דורש. אחר שעמדו ישראל, אמרו לו למשה: סתום לנו את התורה.²¹ אמר להם: איני יודע מה אשיב לכם. והיה משה רבינו נכשל ונופל.²² באותה שעה אמר: ריבונו של עולם, עד עכשיו בקשתי חיים ועכשיו הרי נפשי נתונה לך.²³

וכיון שהשלים נפשו למיתה, פתח הקב"ה ואמר: "מי יקום לי עם מרעים" (תהלים צד טז) - מי יעמוד להם לישראל בשעת כעסי? ומי יעמוד במלחמתן של בניי? ומי יעמוד ויבקש עליהם רחמים בשעה שחוטאין לפני? באותה שעה בא מטטרון ונפל על פניו. אמר לפניו: ריבונו של עולם, בחייו של משה שלך הוא, ובמותו שלך הוא.²⁴ אמר לו הקב"ה: אמשול לך משל, למה הדבר דומה. למלך שהיה לו בן, ובכל יום ויום היה כועס עליו אביו ומבקש להורגו, שלא היה עומד בכבוד אביו. והיתה אמו מצלת אותו מידו. לימים מתה אמו, והיה המלך בוכה. אמרו לו עבדיו: אדונינו המלך, מפני מה אתה בוכה? אמר להם: לא על אשתי לבד אני בוכה, אלא על בני. שהרבה פעמים כעסתי עלי, ובקשתי להרגו, והצילתו מדי. אף כך אמר הקב"ה למטטרון: לא על משה לבד אני בוכה, אלא עליו ועל ישראל, שהרי כמה פעמים הכעיסוני וכעסתי עליהם, ועמד בפרץ לפני להשיב חמתי מהשחיתם.²⁵ באו ואמרו למשה: הגיעה השעה שאתה נפטר מן העולם. אמר להם: המתינו לי עד שאברך את ישראל, שלא מצאו ממני קורת רוח כל ימיי, מפני תוכחות ואזהרות שהייתי מוכיחן.²⁶ התחיל לברך כל שבט בפני עצמו. כיון שראה שנתקצרה השעה, כללן כולן בברכה אחת.²⁷ באו ואמרו: הגיעה השעה שאתה נפטר מן העולם. אמר להם: לישראל, הרבה ציערתי אתכם על התורה ועל המצוות, ועכשיו מחלו לי. אמרו לו: רבינו אדונינו, מחול לך. אף ישראל עמדו לפניו ואמרו לו: משה רבינו, הרבה הכעסנוך והרבינו עליך טורח, מחול לנו. אמר להם: מחול לכם.

¹⁹ והרי משה הוא שביקש שהקב"ה "יפקוד ה' ... איש על העדה אשר יצא לפניו ואשר יבוא לפניו". ראו דברינו [יפקוד ה' איש על העדה](#) בפרשת פנחס. ראו גם דברינו [חילופי דורות ומשמרות](#) שם.

²⁰ שלא יראה יהושע את משה ויחשוב שהוא כמורה הלכה בפני רבו שחייב מיתה (ברכות לא ב, עירובין סג א).
²¹ לפי הקשר העניין, הכוונה כאן למנהג שהיה מקובל בימי החכמים, שאחד מהחכמים או מהתלמידים הבולטים היה חוזר על השיעור שניתן קודם מפי ראש הישיבה. ראו גמרא בבא קמא ק"ז ע"א, בספיר על רב כהנא שעלה מבבל: "אזיל אשכחיה לריש לקיש דיתיב וקא מסיים מתיבתא דיומא לרבנן". אז אולי "סתם" כאן הוא שיבוש של "סיים", שהוא חזרה והשלמה. לסתום קרוב מאד לסיים, שניהם במובן של גמר ונעל. ואולי "סתם" הוא בלשון הפוכה, היינו מי שפותר ומפרש את הסתומות. או מי שמסביר את הסוגיה באופן פשוט ובלתי פלפולים ודרשות: "סתמא דקרא", וכביטוי "מן הסתם". וכל היודע דבר אודות סתימה זו, אנא יחיש מימיו הטובים אלינו.

²² "העולם" מרבה לצטט את הגמרא במנחות כט ע"ב שבה משה נכנס לבית המדרש של רבי עקיבא: "הלך וישב בסוף שמונה שורות, ולא היה יודע מה הן אומרים, תשש כחו". וכאן, כבר בימי יהושע תלמידו ועוד בחייו. כך או כך, הסיפור על חילופי התפקידים בין יהושע ומשה מופיע במספר דרשות שונות, חלקן הבאנו בדברינו [עזה כמות אהבה קשה כשאל קנאה](#) בפרשת וילך.

²³ מרגע שמשה משלים עם פטירתו מתחיל הפיוס הכפול: בינו ובין הקב"ה, בינו ובין העם.
²⁴ מטטרון הוא השר שבמדרש ספרי דברים פסקא שלח פרשת האזינו עולה עם משה אל הר העברים ומראה לו את ארץ ישראל. ראו גם בראשית רבה ה ד. וכאן נראה שהוא גם היה מופקד לכתחילה על מותו של משה שם בהר.

²⁵ האם רק אמפתיה למשה יש כאן, אחרי כל התשובות הקשות שנתן לו הקב"ה והסירוב המוחלט שייכנס לארץ? יד ימין מלטפת ומנחמת אחרי שיד שמאל דחתה והרחיקה? ראו משל המלך האישה והבנים בשונה בשיר השירים רבה (וילנא) פרשה א סימן ב: "משל למה הדבר דומה? לאשתו של מלך שהיתה מסתלקת מן העולם, אמרה לו: חי אדוני המלך אני מפקדת אותך על בני, אמר לה עד שאת מצוה אותי על בני צוה בני עלי". אחריות משה היא לצוות את הבנים שישמעו לאביהם המלך. אבל במדרש שלנו, המלך מכיר בכך ששוב לא תהיה לו "אשת נעורים" שעומדת בינו ובין בניו הלא-תמיד-ממושמים, האם במחשבה שנייה, כניסת משה לארץ יכולה הייתה לשנות את מהלך קורות עם ישראל כפי שמשמע מסוף ספר יהושע וספר שופטים?

²⁶ ראו דברינו [תוכחת אוהב](#) בפרשת דברים.

²⁷ ראו שהכוונה היא לפסוקים החותמים את הברכה בדברים לג כט: "אשריך ישאל מי כמוך עם נושע בה' מגן עזרך ואשר חרב גאותך ויפחשו אבך לך ואתה על בנותימו תדריך". ראו דברינו [אשרי ישראל](#) בפרשת וזאת הברכה.

באו ואמרו לו: הגיע רגע שאתה נפטר מן העולם. אמר: ברוך שמו חי וקיים לעולם ועד. אמר להם לישראל: בבקשה מכם, כשתכנסו לארץ זכרו אותי ואת עצמותי ואמרו: אוי לו לבן עמרם שרץ לפנינו כסוס, ונפלו עצמותיו במדבר.²⁸ באו ואמרו לו: הגיע חצי רגע. נטל שתי זרועותיו והניח על לבו ואמר לישראל: ראו אחריתו של בשר ודם! שני ידי שקיבלו את התורה מפי הגבורה יפלו בקבר! באותה רגע יצתה נשמתו בנשיקה, שנאמר: "וימת שם משה עבד ה' על פי ה' " (דברים לד ה).²⁹ ולא נתעסקו בקבורתו, לא ישראל ולא אחד מן המלאכים, אלא הקב"ה שנאמר: "ויקבור אותו בגיא" (דברים לד ו). ומפני מה נקבר בחו"ל? כדי שיחיו מתים שבחוצה לארץ בזכותן, שנאמר: "ויצא ראשית לו פישם חלקת מחקק ספון ויתא ראשי עם צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל" (דברים לג כא).³⁰

רחל / מנגד

קשוב הלב. האזן קשבת:
הבא? היבוא?
בכל צפיה
יש עצב נבו.
זה מול זה – החופים השנים
של נחל אָחַד.
צור הגזרה:
רחוקים לעד.³¹
פרש פנים. ראה מנגד
שמה – אין בא,
איש ונבו לו
על ארץ רבה.³²

שבת שלום ויום טוב³³ מחלקי המים

²⁸ ולא זכה לקבורת ארץ ישראל עליה הוא עצמו אמר בשירת האזינו: "וכיפר אדמתו עמו".
²⁹ שהקב"ה נשקו על פיו וככה נפטר. ראו מדרש תנאים לדברים לד ה: "על פי ה' – בנשיקה. מלמד שמיתת משה מפי הקדש".
³⁰ זו אולי התשובה האמתית לסירוב של הקב"ה לכניסתו של משה לארץ ולכך שדווקא על ספה של ארץ ישראל הגיעה שעתו למות. כל התיאורים המרגשים לעיל, בפרט דברי הפרידה של המנהיג המוכיח והאוהב מהעם שאהב אותו אבל גם ירא ממנו, מסתירים את מי שלא נוכח פה, את מי שאליו חב משה את החוב הכי גדול ואת הקשר האמתי: דור יוצאי מצרים – דור מתי מדבר שכמוהו, לא זכו להיכנס לארץ. הם הדמות הלא-נוכחת בכל המדרש המרגש הזה. גורלו של משה כרוך בגורלם. הדור הבא שייך ליהושע ולפנחס, דור הבנים. מוטיב זה מתומצת בדברי מדרש במדבר רבה יט יג: "אמר לו הקב"ה למשה: באיזה פנים אתה מבקש ליכנס לארץ? משל לרועה שיצא לרעות צאנו של מלך ונשבית הצאן. ביקש הרועה לכנס לפלטרין של מלך. אמר לו המלך: אם אתה נכנס עכשיו, מה יאמרו הבריות? שאתה השבית הצאן! אף כאן אמר לו הקב"ה למשה: שבחך הוא שהוצאת ששים ריבוא וקברתם במדבר ואתה מכניס דור אחר? ... אלא, תהא בצדס ותבוא עמהם שנאמר: ויתא ראשי עם. צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל".
³¹ שתי גדות הירדן שרחל יכלה לחצות יום יום ומשה לא זכה. קיבוץ דגניה נמצא בגדה המזרחית של הירדן.
³² יהי דף זה, מדרש תנחומא ושירת רחל החושפים עצב ועצב, לב קשוב, מדרש מנחם וזכרון עולם לכל הנשמות הטהורות אשר פרשו כנפיים, ראו מנגד ומסרו נפשם על תשועת ישראל בימינו אנו ובכל הזמנים – כל איש ועצב נבו לו, כל איש ועולמו שנגזר עמו.
³³ מסכת תענית פרק ד משנה ח: "אמר רבן שמעון בן גמליאל: לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכיפורים ...". שנזכה לימים טובים ולאחדות וייחוד כל שבטי ופלגי ישראל.